

مقدمه مترجم:

از اصلی ترین مواد و منابع برای رسیدن به «فهرستگان جهانی دست نویس های اسلامی» که امروزه دیگر آرزوی دست نیافتنی شده است، تهیه و تدوین فهرستگان های مشترک برای هر کشور یا منطقه است. گرچه تاکنون برای بعضی کشورها طرح هایی به اتمام رسیده (همچون فهرست مشترک نسخه های خطی فارسی در پاکستان، تألیف آقای احمد منزوی)، یا در دست انجام است (همچون فهرست موضوعی نسخه های خطی عربی کتابخانه های جمهوری اسلامی ایران ...، تألیف آقای سید محمدباقر حجتی، و یا نرم افزار «دست نویس» که به کوشش آقای ناصر گلپاز و به سفارش سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای درهم کردن فهرست های چند کتابخانه تهران در دست انجام است) اما به یقین این تازه اولک راه است و تا رسیدن به فهرست های مشترک برای همه ممالک و در نتیجه «فهرستگان جهانی» راه درازی در پیش است.

یکی از طرح های جدید در این زمینه برنامه ای است که اکنون برای فهرست نگاری تمامی دست نویس های شرقی موجود در ایالات متحده آمریکا و کانادا در دست انجام است. مجری و سرپرست علمی این طرح پروفیسور دیوید پینگری، متخصص کم نظیر تاریخ علوم اسلامی و شرقی است. در ترجمه راهنمای طرح - که پس از این مقدمه می آید - به تفصیل در این باره بحث شده است. من، به تصادف، از طریق آقای ایرج افشار متوجه این طرح شدم و همچنین دریافتم که مجریان این طرح نیاز به حمایت مالی دارند. ظاهراً آقای پینگری طرح خود را به «بنیاد میراث

طرح فهرست نگاری دست نویس های اسلامی در آمریکا و کانادا

دیوید پینگری*

مترجم: احمد رضا رحیمی ریسه**

چکیده: این مقاله ترجمه گزارشی پیشنهادی از نحوه فهرست نگاری دست نویس های اسلامی در آمریکا و کانادا است و آن را پروفیسور دیوید پینگری، استاد برجسته تاریخ علم دوره اسلامی، جهت ارائه برای همکاری با برخی از نهاد و مؤسسات که بدین مهم مشغول اند تهیه کرده است. در ابتدای مقاله، در مقدمه ای از سوی مترجم به برخی از طرح های مشابه اشاره شده است و سپس مقاله بایک مقدمه و شش موضوع، و هر کدام با موضوعات فرعی دیگر ادامه می یابد. موضوعات اصلی عبارت اند از:

۱) اهمیت مواد و اطلاعات؛

۲) تاریخچه طرح؛

۳) روش شناسی طرح، رهیافت ACSAM؛

۴) شناسایی مجموعه ها؛

۵) استانداردهای فهرست نگاری توصیفی و مواد آموزشی؛

۶) آموزش مسئولان جمع آوری اطلاعات.

کلید واژه: فهرست نویسی نسخه های خطی؛ آمریکا؛ کانادا.

* David B. Pingree، متخصص و صاحب نظر در تاریخ علوم اسلامی و شرقی، استاد دانشگاه براون (University Brown)، در پراویدنس (ایالت رود آیلند)، ایالات متحده آمریکا.
** مؤسسه نشر فهرستگان.

اسلامی الفرقان" (لندن) نیز پیشنهاد کرده است. اما از آن جا که هدف بنیادگذار بنیاد الفرقان حمایت از طرح‌هایی است که در کشورهای عمدتاً فقیر (همچون کشورهای آفریقایی و بعضی از کشورهای آسیایی) انجام می‌شود، از پذیرفتن آن سر باز زدند. پروفیسور پینگری در پاسخ به نامه این جانب (۷ جولای ۲۰۰۰/۱۶ تیر ۱۳۷۹) آخرین وضعیت طرح را شرح داده‌اند و صورت تفصیلی طرح را نیز ضمیمه کرده‌اند. در بخش‌هایی از این نامه آمده است:

«هدف ما در آغاز، فقط دست‌نویس‌هایی با خاستگاه جنوب آسیا بود، اما تصمیم اخیر ما این است که همه دست‌نویس‌های عربی و فارسی موجود در آمریکای شمالی نیز در این طرح گنجانده شود. چند نفر از عربستان سعودی مقداری از هزینه‌ها را تأمین کرده‌اند، که به این مصارف رسیده است: فهرست‌نگاری مجموعه‌ای از حدود ۸۰ دست‌نویس فارسی در براون؛ برگزاری یک کارگاه آموزشی در باره شناخت خطوط کهن و نسخه‌شناسی عربی و فارسی؛ و استخدام چهار فارغ‌التحصیل برای مطالعه و تحقیق بر روی دست‌نویس‌های فارسی و عربی در کتابخانه‌های مختلف. به محض آماده شدن توصیف دست‌نویس‌ها، گزارشی از آن در فهرست On-line ما در سایت مربوطه^۱ درج می‌شود. طرح ما چند سال طول خواهد کشید. سرعت آن بستگی به میزان و چگونگی دریافت کمک‌های مالی دارد [...] ما امیدواریم فهرستی تهیه کنیم که نه تنها همه دست‌نویس‌ها را دربر گیرد، بلکه تمام مشخصات نسخه‌شناسی و کتاب‌شناسی نیز در آن آمده باشد.»

من در این جا مواد و اطلاعات لازم را برای آشنایی با این طرح گسترده از راهنمای تفصیلی این طرح استخراج و به فارسی گزارش می‌کنم. تأکید عمده‌ام بر دست‌نویس‌های فارسی و عربی است و هر جا که نیاز به توضیح بیشتر بوده، در زیرنویس به آن پرداخته‌ام. هدف از این کار، معرفی این طرح است به آن دسته از بنیادها و مؤسسات ریز و درشت تا اگر به واقع قصد خدمتی ماندگار به این مرز و بوم دارند، این گوی و این میدان، بسم الله. هر چند رأی بعضی از دوستان بر این است که «چراغی که به خانه رواست...» اما نظر این حقیر نیز این است: ما توانایی آن را داریم قبل از

این که عرب‌ها و ترک‌ها (منظورم ترکیه است) افتخار این طرح را نصیب خود کنند، از این طرح حمایت کنیم و پیش از هر کس دیگر، خود از نتایج پربار آن بهره‌ها ببریم. از این رو نسخه‌ای از طرح تفصیلی و هم‌چنین نامه و نشانی پروفیسور پینگری را به امانت در دفتر «نامه بهارستان» می‌سپارم تا در صورت لزوم در اختیار کسانی قرار گیرد که مایلند با مجریان طرح تماس بگیرند.

* * *

۱. مقدمه

۱-۱. دست‌نویس‌های جنوب آسیا: دست‌یابی به منابع علمی امروزه روشن شده است که حدود ۴۲,۵۰۰ دست‌نویس (۲۲,۵۰۰ به عربی، ۱۲,۰۰۰ به فارسی، و بیش از ۸,۰۰۰ به سانسکریت، دراویدی و دیگر زبان‌های هند و آریایی) [...] در کتابخانه‌ها، موزه‌ها، و مجموعه‌های خصوصی ایالات متحده و کانادا وجود دارد.^۲ در این دست‌نویس‌ها تمامی شاخه‌های علوم و فرهنگ اسلامی موجود است. [...] ارزش و محتوای این دست‌نویس‌ها هنوز برای محققان ناشناخته است [...] تجربه نشان داده است که حدود سه چهارم متون مندرج در این دست‌نویس‌ها هنوز به چاپ نرسیده و از شماری از این متون فقط یک دست‌نویس در آمریکا [...] موجود است. به رغم پرمایگی، هنوز محققان آمریکایی یا محققان سایر ممالک از این مجموعه‌ها استفاده نکرده‌اند. دلایل این امر عبارت است از: غالب دست‌نویس‌ها هنوز فهرست نشده و از آن‌هایی که فهرست شده، هنوز فهرست خوبی تهیه نشده است. بنابراین محققانی که مایلند از دست‌نویس‌ها استفاده کنند [...] ترجیح می‌دهند از مجموعه‌های اروپایی و آسیایی که به خوبی و کاملاً فهرست شده است، بهره ببرند [...] .

۱-۲. کمیته آمریکایی دست‌نویس‌های جنوب آسیا^۳

تلاشی بین‌المللی برای فهرست‌نگاری دست‌نویس‌های جنوب آسیا، حفظ و نگه‌داری آن‌ها به صورت فیلم (و در نهایت به صورت تصاویر دیجیتالی)، و در دسترس قرار دادن آن‌ها، در «گردهمایی بین‌المللی پژوهش‌های

1. www.brown.edu/Departments/History-Mathematics/ACSAM-hotmail.

۲. از مدخل «آمریکاء و کانادا» در کتاب World survey of Islamic Manuscripts برمی‌آید که این دست‌نویس‌ها در بیش از ۱۳۰ مرکز در ایالات متحده و کانادا پراکنده‌اند.

3. The American Committee for South Asian Manuscripts (ACSAM).

اسلامی. گروه نخست مربوط به زبان‌های هند و آریایی (اوستایی، بنگالی، گجراتی، هندی، کشمیری، مراطهی، نپالی راجستانی، سانسکریت و... و زبان‌های دراویدی) و گروه دوم مربوط به زبان‌های عربی و فارسی است [...]. دست‌نویس‌های عربی و فارسی. حدود ۲۲,۵۰۰ دست‌نویس عربی در آمریکای شمالی (مادر این آمار ۴,۰۰۰ دست‌نویس عربی از شمال نیجریه را، که در دانشگاه Northwestern نگاهداری می‌شود، محسوب نکرده‌ایم) در ۱۱۸ مرکز عمومی نگاهداری می‌شود. بزرگ‌ترین این‌ها عبارت است از مجموعه پرنستن (۱۱,۰۰۰ دست‌نویس)، دانشگاه کالیفرنیا در لوس آنجلس (۲,۹۰۰ دست‌نویس)، دانشگاه ییل (۱,۸۰۰ دست‌نویس)، کتابخانه کنگره (۱,۷۰۰ دست‌نویس) Hartford Seminary (۱,۳۰۰ دست‌نویس)، دانشگاه تورانتو (۱,۲۵۰ دست‌نویس)، و دانشگاه هاروارد (۱,۱۰۰ دست‌نویس).

از حدود ۱۲,۰۰۰ دست‌نویس فارسی در آمریکای شمالی، که در ۱۱۰ مرکز عمومی موجود است، بزرگ‌ترین مجموعه‌ها عبارت است از: دانشگاه پرنستن (۶,۰۰۰ دست‌نویس)، دانشگاه کالیفرنیا در لوس آنجلس (۱,۲۰۰ دست‌نویس) دانشگاه مک‌گیل (۳۲۶ دست‌نویس)، و دانشگاه ییل (۳۰۳ دست‌نویس). کتابخانه کنگره ۲,۰۰۰ دست‌نویس فارسی و ترکی دارد [...]. تاریخ دست‌نویس‌ها میان اواخر قرن ۱۸ هـ.م تا قرن ۱۴ هـ.م/۲۰ م. است.

۲-۳. وضعیت کنونی ثبت و فهرست‌نگاری این مجموعه‌ها دست‌نویس‌های عربی و فارسی. کتابخانه‌های شامل دست‌نویس‌های عربی و فارسی همراه با شمار دست‌نویس‌های هر کتابخانه در این دو کتاب بررسی شده است:

۱. تامس جی. مارتین، مجموعه‌های دست‌نویس‌های اسلامی در آمریکای شمالی، بوستون، ۱۹۷۷ م.
۲. جیوفری راپر (ویراستار)، بررسی جهانی دست‌نویس‌های اسلامی^۴، ج ۱، لندن: بنیاد میراث اسلامی الفرقان، ۱۹۹۲ م.
- ص ۱۴۹-۱۵۳ (کانادا) و ج ۳، لندن، ۱۹۹۴ م. ص ۵۲۷-۶۰۴ (ایالات متحده).

هندی^۵، تشکیل شده در تریوندروم^۶ در ۱۹۹۴ م. آغاز شد و «کمیته آمریکایی دست‌نویس‌های جنوب آسیا» (ACSAM)، در ۱۹۹۵ م. برای پی‌گیری این پروژه مهم در آمریکای شمالی، تشکیل شد. ACSAM با همکاران خود در هند (به ویژه مرکز ملی ایندیرا گاندی برای هنرها در دهلی نو)^۷، و اروپا همکاری دارد و امیدوار است بتواند به عنوان الگویی - برای ممالک دیگری که دست‌نویس‌هایی از جنوب آسیا دارند -، در رسیدن به اهدافی که در تریوندروم پایه‌گذاری شد، خدمت کند.

۲. اهمیت مواد و اطلاعات

۲-۱. درونمایه جهانی

هنوز میلیون‌ها دست‌نویس از جنوب آسیا به جا مانده است. اما این دست‌نویس‌ها به سبب تأثیرات آب و هوایی، حشرات و عوامل انسانی به سرعت رو به نابودی می‌رود. [...]. اما زمانی می‌توانیم از دست‌نویس‌ها بیاموزیم که از بین نرفته باشند. تاریخ، ادبیات، زندگی و آموختن فرهنگ‌های کهن کشورهای جهان سوم از مواردی است که می‌توانیم از این دست‌نویس‌ها فراگیریم.

۲-۲. مجموعه‌های دست‌نویس‌ها در آمریکای شمالی

بیش از ۴۲,۵۰۰ دست‌نویس، نوشته شده به حدود ۲۰ خط و زبان مختلف از جنوب آسیا، در آمریکای شمالی موجود است. بیشتر این دست‌نویس‌ها به خوبی شناسایی نشده و فقط چند صد دست‌نویس به طور شایسته و بایسته فهرست شده است؛ محققان غالب متون موجود در دست‌نویس‌ها را هرگز مطالعه نکرده‌اند، شمار کمی از دست‌نویس‌ها به چاپ رسیده و تقریباً هیچ دست‌نویسی تصحیح انتقادی نشده است. ACSAM، به وسیله آموزش و به‌کارگیری فارغ‌التحصیلان به‌عنوان محققان دست‌نویس‌ها، قصد دارد تا نسل جدیدی از شرق‌شناسان آمریکایی را ترغیب و تشویق به بهره‌گیری از ذخایر مجموعه گسترده دست‌نویس‌های آمریکای شمالی کند.

دست‌نویس‌ها به دو گروه اصلی تقسیم می‌شود: دست‌نویس‌های غیر اسلامی هندی و دست‌نویس‌های

4. International Symposium for Indian Studies.

Trivandrum، شهری در جنوب هند، مرکز ایالت کرالا، بر ساحل دریای عمان.

6. Indira Gandhi National Centre for the Arts in New Delhi.

7. Thomas J. Martin, North American Collections of Islamic Manuscripts, Boston: G. K. Hall & Co.

8. Geoffrey J. Roper, World survey of Islamic manuscripts, London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation.

شمار کنونی دست‌نویس‌های پرینستن که به شایستگی فهرست شده است نسبت به کل دست‌نویس‌ها اندک است؛ گرچه ۶۹۷۸ دست‌نویس به اختصار در این کتاب‌ها فهرست شده است:

- فیلیپ حتی، نیبه امین فارس، و بطرس عبدالملک، فهرست توصیفی دست‌نویس‌های عربی مجموعه گارت در کتابخانه دانشگاه پرینستن، پرینستن، ۱۹۳۸م.^۹ (مجموعاً ۲,۲۲۵ دست‌نویس به روشی ناشایست فهرست شده است)؛

- رودولف ماخ، فهرست دست‌نویس‌های عربی (بخش یهودا) در مجموعه گارت، پرینستن، ۱۹۷۷م.^{۱۰} (۴,۷۳۵ دست‌نویس)؛

- رودولف ماخ و اریک ارمزی، سیاهه دست‌نویس‌های عربی (مجموعه‌های جدید) در کتابخانه دانشگاه پرینستن^{۱۱}، پرینستن، ۱۹۸۷م. (۱,۶۲۶ عنوان در شماری نامشخص از دست‌نویس‌ها).

دست‌نویس‌ها، در تمام این فهرست‌ها، با اطلاعات ناقص (از نظر ما) فهرست شده است.

از میان ۲,۹۰۰ دست‌نویس عربی در دانشگاه کالیفرنیا در لوس آنجلس (UCLA) فقط ۱۲۲ دست‌نویس در این اثر فهرست شده است: آلبرت زکی اسکندر، سیاهه توصیفی دست‌نویس‌های عربی در باره پزشکی و علوم در دانشگاه کالیفرنیا، لوس آنجلس، لیدن، ۱۹۸۴م.^{۱۲} نواقص اصلی این فهرست عبارت است از: عدم ذکر آغاز نسخه، افتادگی‌ها، عدم ذکر انجام و انجامه نسخه و چاپ‌های کتاب؛

هم‌چنین ترتیب کتاب بر اساس حروف آغازین نام کتاب به الفبای انگلیسی است و نه الفبای عربی.

شماری از دست‌نویس‌های مجموعه بیل در فهرست لیون نموی آمده است: «دست‌نویس‌های عربی در کتابخانه دانشگاه بیل»^{۱۳}؛ گرچه شمار بیشتری هنوز فهرست نشده است.

تقریباً هیچ فهرستی از دست‌نویس‌های عربی کتابخانه کنگره چاپ نشده است. (راپر [در کتاب بررسی جهانی دست‌نویس‌های اسلامی، مدخل ایالات متحده آمریکا] گزارش می‌دهد که توافق‌نامه‌ای بین کتابخانه کنگره و مرکز مطالعات و پژوهش‌های ملک فیصل، برای فهرست‌نگاری و تهیه میکروفیلم از دست‌نویس‌های عربی به امضا رسیده است). همین‌طور تقریباً هیچ فهرستی برای دست‌نویس‌های دانشگاه تورانتو، Hartford Seminary، و دانشگاه هاروارد^{۱۴} به چاپ نرسیده است [...].

از میان دست‌نویس‌های فارسی در کتابخانه دانشگاه کالیفرنیا در لوس آنجلس، تنها ۱۳۴ دست‌نویس^{۱۵} در فهرست ریشر - برنبرگ با نام دست‌نویس‌های فارسی در باره پزشکی در دانشگاه کالیفرنیا، لوس آنجلس (۱۹۷۸م.)^{۱۶}، و ۱۴۹ دست‌نویس در فهرست محمد مقدم و یحیی ارمجانی با نام فهرست توصیفی دست‌نویس‌های فارسی، ترکی و هندی مجموعه گارت دانشگاه پرینستن (۱۹۳۹م.)^{۱۷} فهرست شده است. به‌رغم نبود فهرست‌های توصیفی بیشتر می‌توان حدس زد که در این مجموعه‌ها چه ذخایر بی‌شمار و گرانبهائی موجود است.

9. Philip K. Hitti, Nabih Amin Faris, and Butrus 'Abd-al-Malik, *Descriptive Catalog of the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton: Princeton University Library.

10. Rudolf Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garrett Collection*, Princeton: Princeton University Press.

11. Rudolf Mach and Eric J. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts (New Series) in the Princeton University Library*, Princeton: Princeton University Press.

12. A. Z. Iskandar, *A Descriptive List of Arabic Manuscripts on Medicine and Science at the University of California*, Los Angeles, Leiden: E. J. Brill.

13. Leon Nemoj, "Arabic Manuscripts in the Yale University Library", *Transactions of the Connecticut Academy of Arts and Sciences* 40, 1956, 1-273.

۱۴. فهرست نسبتاً مختصری از دست‌نویس‌های فارسی دانشگاه هاروارد به کوشش استاد ایرج افشار به چاپ رسیده: «نسخه‌های خطی فارسی در کتابخانه دانشگاه هاروارد»، در: نسخه‌های خطی، ۱۳۴۲/۴، ص ۱۲۱. همچنین دو فهرست دیگر از این کتابخانه به کوشش مرحوم دانش‌پژوه به چاپ رسیده است: «کتابخانه هوتون در پهلوی کتابخانه وایدنر دانشگاه هاروارد»، در: نسخه‌های خطی، ۱۳۵۸/۹، ص ۲۲۴-۳۸۵؛ «کتابخانه وایدنر در دانشگاه هاروارد»، در: نسخه‌های خطی، ۱۳۵۸/۹، ص ۳۸۴-۳۴۶.

۱۵. فهرست نسبتاً مفصلی از دست‌نویس‌های دانشگاه لس‌آنجلس به کوشش مرحوم دانش‌پژوه به چاپ رسیده است: «فهرست نسخه‌های خطی دانشگاه لس‌آنجلس»، در: نسخه‌های خطی، ۱۱-۱۲، ۱۳۶۲، ص ۷۱۲-۷۱۱.

16. Lutz Richter-Bernburg, *Persian Medical Manuscripts at the University of California, Los Angeles, Malibu*: Udena Publications.

17. Mohamad E. Moghadem and Yahya Armajani, *Descriptive Catalog of the Garrett Collection of Persian, Turkish, and Indic Manuscripts*, Princeton: Princeton University Press.

آخرین دست‌نویس‌هایی هستند که دنیا تا به حال آن‌ها را شناخته است».

در پاسخ به این دعوت، پروفیسور دیوید پینگری، در تابستان ۱۹۹۵م، با کسب اجازه و اختیار قانونی از American Oriental Society، گروهی از دانشمندان متخصص در دست‌نویس‌های عربی، هندی، فارسی، سانسکریت و دیگر زبان‌های جنوب آسیا را دعوت کرد تا با کمیته آمریکایی دست‌نویس‌های جنوب آسیا (ACSAM) - به عنوان واحدی از American Oriental Society - همکاری کنند. اعضای این کمیته، که شمارشان به بیش از ۳۰ نفر رسیده است، جملگی بر این امر که وقت خود را در اختیار این طرح قرار دهند، موافقت کرده‌اند. این جمع بر آن هستند تا نه تنها به اهدافی که در تریوندروم پیشنهاد شد دست یابند، بلکه می‌خواهند نسلی جدید از محققان آمریکایی را برای تحقیق بر روی دست‌نویس‌ها تربیت کنند و معیارهایی عالی برای توصیف و مطالعه دست‌نویس‌ها ارائه دهند.

ACSAM در ۱۹۹۶م، با پشتیبانی و کمک مالی و حمایتی از بنیاد اندرو دلبیو. ملون^{۱۸}، مرحله مقدماتی طرح را آغاز کرد: برقراری ارتباط با کتابداران و متصدیان مجموعه‌های شناخته شده حاوی دست‌نویس‌ها برای جلب همکاری ایشان، و تبلیغات برای یافتن مجموعه‌های ناشناخته. ACSAM همچنین نشستی را در اگوست ۱۹۹۶م. برای دستیابی به اهداف همایش تریوندروم برگزار کرد. شرکت‌کنندگان در این نشست عبارت بودند از: اعضای کمیته، متخصصان کامپیوتر در زمینه علوم انسانی، و کتابداران مراکز عمده آمریکای شمالی در بردارنده دست‌نویس. این نشست اهدافی را که در این طرح شرح داده شد، معین کرد. ما در طول سال تحصیلی ۱۹۹۷-۹۸م، و با کمک گروه متخصصان فنی (database) و یک سیستم On-line برای طرح «فهرست توصیفی مشترک» به وجود آوردیم. این بانک اطلاعاتی و سیستم Online با ورود اطلاعات فهرست توصیفی دست‌نویس‌های سانسکریت در دانشگاه کلمبیا، تألیف پروفیسور دیوید پینگری، آزمایش شد. [...] ما در دو هفته

مجموعه قابل توجهی از ۲۴۸ دست‌نویس عربی و ۱۰۰ دست‌نویس فارسی در کتابخانه عمومی نیویورک، به تازگی در فهرست باربارا اشمیتز با عنوان دست‌نویس‌های اسلامی در کتابخانه عمومی نیویورک (۱۹۹۲م)^{۱۹} توصیف شده است. متأسفانه این فهرست نواقصی [...] دارد. لازم است فهرست جدیدی با عنایت به استانداردهای ACSAM تهیه شود.

۲-۴. کاربرد و فایده دست‌نویس‌های جنوب آسیا/مطالعات اسلامی [...] دست‌نویس‌های عربی و فارسی (و به ویژه فارسی) کمتر شناخته شده‌اند، [...] هدف ما این است که نگرش عمومی را نسبت به فواید و کاربرد دست‌نویس‌ها، با شناساندن و در دسترس قرار دادن آن‌ها، تغییر دهیم [...]»

۳. تاریخچه طرح

۱-۳. سرآغاز طرح

حکومت هند، در اواخر نوامبر و اوایل دسامبر ۱۹۹۴م، در تریوندروم (کرالا)، یک گردهم‌آیی بین‌المللی در باره مطالعات هندی برگزار کرد. چند صد نماینده از کشورهای آسیا، اروپا و آمریکای شمالی در آن شرکت کردند. این همایش، به اتفاق آراء، پیشنهادی برای حفظ و نگاهداری و استفاده از میراث دست‌نویس‌های هندی به امضا رساند. در این پیشنهاد توصیه شده است تا تمامی کشورهای دارای دست‌نویس‌های جنوب آسیا قدم‌هایی برای شناسایی دست‌نویس‌ها، فهرست‌نگاری و تهیه آن‌ها به صورت میکروفیلم، بردارند. سعی کنند تا دسترسی به دست‌نویس‌ها را برای همه سهل و آسان سازند. در این جا بخشی از نتیجه‌گیری مندرج در قطعنامه همایش نقل می‌شود:

«دست‌نویس‌های هندی، به هر زبانی که باشد، منبع غنی و وسیع نامکشوفی از اطلاعات در باره میراث عظیم علمی و فرهنگی هند است. دست‌نویس‌ها، در قدیم ایام هر دو قرن یک‌بار استتساخ می‌شدند. اما این امر با پیشرفت و گسترش صنعت چاپ و تغییر در ساختار جامعه هند در حدود ۱۵۰ سال پیش متوقف گشت، از این رو، دست‌نویس‌هایی که امروز در مجموعه‌های هند و کشورهای دیگر خاک می‌خورند،

18. Barbara Schmitz, *Islamic Manuscripts in The New York Public Library*, New York: New York Public Library.

* گزارشی از وضعیت نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی عمومی نیویورک و نیز فهرستی از برخی از نسخه‌های فارسی آنجا تهیه شده است، در این باره نک: کرامت رعنا حسینی «کتابهای خطی فارسی در کتابخانه عمومی شهر نیویورک» راهنمای کتاب، ۱۶ (۱۳۵۲): ۶۶۱-۶۶۴؛ حکیمه دبیران، «آشنایی با نسخه‌های خطی فارسی...»، نامه بهارستان، س ۱، ش ۲ (پاییز-زمستان ۱۳۷۹)، دفتر ۲: ۱۱۹-۱۲۴ «نامه بهارستان».

19. Andrew W. Mellon Foundation.

نخست ۱۹۹۸م، دو کارگاه آموزشی در دانشگاه کلمبیا برگزار کردیم. چهار دانشجوی دوره عالی برای شناخت خطوط کهن دست نویس های عربی/فارسی و ده دانشجوی نیز برای شناخت خطوط کهن به زبان ناگری آموزش دیدند. سیستم بانک اطلاعاتی و جمع آوری داده ها دوباره به وسیله چهار دانشجوی آموزش دیده برای دست نویس های عربی/فارسی آزمایش شد. این افراد اطلاعات مربوط به ۲۵ دست نویس عربی فهرست نشده مجموعه دانشگاه را جمع آوری کردند. در مجموع ۳۴ ساعت صرف این کار شد. بنابراین هر دانشجوی به راحتی می تواند روزانه سه دست نویس را بررسی و فهرست کند.

در بهار ۱۹۹۷م. با بنیاد ملک فیصل از عربستان سعودی برای حمایت مالی از فعالیت هایمان درباره دست نویس های عربی مذاکره کردیم. این مذاکرات به نتیجه دلخواه بین بنیاد ملک فیصل و ما نرسید و مطمئن نیستیم که اختلافات فیما بین حل شود. اما تلاش خود را برای نیل به نتیجه احتمالی ادامه می دهیم. همچنین در آینده نزدیک، ۱۵,۰۰۰ دلار که از سوی یک پزشک سعودی برای حمایت از طرح دست نویس های عربی وقف این کار شده است، به واسطه دانشگاه براون دریافت خواهیم کرد.

۲-۳. برنامه های آینده

در حدود یک دهم از طرح در پایان دو سال نخست از زمان پیش بینی شده برای طرح به انجام می رسد: بیش از ۴,۷۰۰ از ۴۲,۵۰۰ دست نویس شناخته شده به زبان های سانسکریت، عربی و فارسی فهرست نگاری خواهد شد. همچنین نرم افزار مربوط به این طرح و مواد آموزشی برای ادامه فعالیت آماده خواهد شد. سپس کمیته اهداف خود را نه تنها متوجه تکمیل این موارد برای مابقی هزاران دست نویس شناخته شده خواهد کرد، بلکه به جستجوی مجموعه های ثبت نشده دیگر می پردازد، فنون و منابع مربوط به حمایت و حفظ و نگاهداری فیزیکی دست نویس ها را گسترش می دهد و شیوه های ذخیره سازی با کیفیت بالا و در دسترس دیگران قرار دادن (به صورت میکروفیلم، دیجیتالی، یا هر دو) همه برگ های دست نویس ها را بنیاد می نهد. اگر طرح در برنامه زمانی خود پیش برود، حدس می زنیم فهرست نگاری مابقی دست نویس های عربی و فارسی کاملاً در سال ۲۰۲۰م. و مابقی دست نویس های هند و آریایی و در اویدی در ۲۰۰۴م. به انجام برسد.

۴. روش شناسی طرح: رهیافت ACSAM

۱-۴. راه حل گسترده و جامع

اعتقاد راسخ ACSAM در این است که ترکیبی از یک برنامه ریزی گسترده، جامعیت و اجرای کارآمد و کامل، به وسیله نشر و چاپ تمام متون دست نویس ها، برای به دست دادن تمامی قابلیت ها و فواید آن ها لازم است. هدف نهایی، به دست دادن فهرستی روشن و واضح و کامل و بادسترسی آسان از همه دست نویس ها، به جهانیان است. برای اهمیت بخشیدن به پیشرفت طرح و برای رسیدن به این هدف در زمانی محدود، یک همکاری اصولی لازم است. سی و سه دانشجوی ارشد از تمامی آمریکای شمالی با یکدیگر برای جمع آوری اطلاعات همکاری می کنند (...). مجموعه اطلاعات به وسیله گروهی از دانشجویان سال آخر مرتبط با موضوع و کسانی که به تازگی فارغ التحصیل شده اند تکمیل و تصحیح می شود. اعضای کمیته این گروه از دانشجویان و فارغ التحصیلان را هدایت و رهبری می کنند. کارکنان کتابخانه هایی که قرار است اطلاعات دست نویس های آن ها جمع آوری شود، به این امر کمک می کنند. (...). کارکنان فنی ACSAM مسئولیت سازمان دادن و حفظ اطلاعات، ورود اطلاعات به پایگاه داده ها، و گسترش نرم افزاری فهرست به صورت On-line و سیستم ورود اطلاعات را به عهده دارند (...).

ما امیدواریم در پایان دو سال نخستین از طرح پیشنهادی، فهرست نویسی حدود ۴۷۰۰ دست نویس فهرست نشده و یا فهرست کامل دست نویس هایی که به صورت ناقص فهرست شده اند، از زبان های سانسکریت، هندی، پراکریت، عربی و فارسی به اتمام برسد. این امر به ما اجازه می دهد تا شیوه های اجرایی خود را آزمایش کنیم و آن ها را بهبود بخشیم، به گونه ای که بتوانیم در مدتی مشابه (دو سال) اطلاعات مربوط به حدود ۱۰۰۰۰ دست نویس را کامل کنیم.

۲-۴. وظایف طرح

ACSAM وظایف و فعالیت های طرح را به مراحل زیر تقسیم کرده است. این مراحل در بخش های بعدی همین معرفی توصیف شده است:

- جستجو و انتخاب مجموعه ها برای فهرست نگاری؛
- گسترش و بهبود استانداردهای فهرست نگاری و مواد آموزشی؛

ناتوانیم دوباره از طریق اعلان‌های بعدی، اطلاعات مورد نیاز را جمع‌آوری کنیم.

۶. استانداردهای فهرست‌نگاری توصیفی و مواد آموزشی

۱-۶. گسترش و بهبود استانداردهای فهرست‌نگاری توصیفی همان‌طور که پیش‌تر ذکر کردیم، انتخاب، دامنه و صحت اطلاعات مندرج در فهرست‌های موجود دست‌نویس‌ها کاملاً با یکدیگر متفاوت است. یکی از اهداف اصلی ACASM بنیادگذاری استانداردهای مشابه به وسیله مشخص کردن این نکته است که چه اطلاعاتی در باره شکل ظاهری و محتوای دست‌نویس‌ها باید جمع‌آوری شود و چگونه باید آن‌ها را معرفی کرد. این استانداردها باید توصیف کامل و نظام‌مند هر دست‌نویس را، نه بر پایه فهرست‌های ثبتي کتابخانه‌ها یا فهرست‌های قدیم‌تر، بلکه بر اساس تحلیلی آگاهانه از اطلاعاتی که مستقیماً از خود دست‌نویس‌ها جمع‌آوری شده است، در اختیار محققان قرار دهد. علاوه بر این، در فهرست‌توصیفی - علاوه بر اطلاعات مربوط به دست‌نویس - تمامی اطلاعات در دسترس در باره خود متن (کتاب) همراه با فهرستی از دست‌نویس‌های آن ذکر می‌شود و از این طریق راهنمایی کتاب‌شناختی برای منابع علوم و دانش‌ها تهیه می‌شود. ترتیب فهرست همسان با ترتیب استانداردهای موجود برای دست‌نویس‌های غربی است، اما اطلاعاتی که برای مطالعه دست‌نویس نیاز است در جنبه‌های مختلفی با موارد دست‌نویس‌های غربی تفاوت دارد. سازگاری با فرمت‌های الکترونیکی موجود برای رمزگذاری اطلاعات کتاب‌شناختی تضمین خواهد شد.

۲-۶. طراحی فهرست‌توصیفی مشترک

توصیفات دست‌نویس‌ها، به ترتیب، بر اساس این مقوله‌ها مرتب خواهد شد: زبان، دین، موضوع کلی، موضوع‌های فرعی، متن، مجموعه، و شماره رده‌بندی. این ساختار، تا آن‌جا که ممکن است، با ورود اطلاعات مشابه از دست‌نویس‌های سایر کشورها، برای تهیه کتاب‌شناسی کاملی از متن و فهرستی کامل از دست‌نویس‌های هر متن، قابل‌گسترش است [۱...]. امیدواریم کارهای مقدماتی برای

۰ آموزش مسئولان جمع‌آوری داده‌ها؛

۰ جمع‌آوری اطلاعات دست‌نویس‌ها؛

۰ ایجاد فهرست؛

۰ در دسترس قرار دادن فهرست؛

۵. شناسایی مجموعه‌ها

۱-۵. انتخاب مجموعه‌ها برای طرح آزمایشی

برای تمرکز بر شماری محدود از کتابخانه‌هایی در اندازه‌های گوناگون و محدود کردن طرح آزمایشی، تصمیم گرفتیم فقط به چهار شهر از ساحل شرقی آمریکا بپردازیم. ما این مجموعه‌ها را در نظر گرفتیم: ۹۵ دست‌نویس سانسکریت در دانشگاه بیل (نیو هیون)؛ ۳۸۸ دست‌نویس عربی و ۱۰۴ دست‌نویس فارسی در دانشگاه کلمبیا (شهر نیویورک)؛ ۱۸ دست‌نویس عربی و ۱۲ دست‌نویس فارسی در موزه بروکلین، Union Theological Seminary، و کتابخانه مورگان؛ حدود ۳۱۰۰ دست‌نویس سانسکریت، ۱۴۸ دست‌نویس عربی و ۱۶ دست‌نویس فارسی در دانشگاه پنسیلوانیا (فیلادلفیا)؛ ۱۸ دست‌نویس سانسکریت، ۴۰ دست‌نویس عربی و ۵۶ دست‌نویس فارسی از مجموعه‌های کوچک‌تر در فیلادلفیا (کتابخانه آزاد، The Theological Library Company, Lutheran Seminary، موزه هنر) و حدود ۶۰۰ دست‌نویس سانسکریت در کتابخانه کنگره در واشینگتن دی. سی. این انتخاب فرصتی عالی برای آزمایش و بهبود روش‌های ما به وجود می‌آورد. ما قول و اطمینان شفاهی حمایت کتابداران دانشگاه کلمبیا (R. Ellenbogen)، کتابخانه کنگره (A. Thrasher)، و دانشگاه پرینستون (D. Skmer) را به دست آورده‌ایم [۱...].

۲-۵. جستجوی مواد بیشتر

ACSAM در ۱۹۹۶-۱۹۹۷م. اعلان‌هایی را در شمار زیادی از نشریه‌های تخصصی تحقیقی و مجلات کتابخانه‌ها آگهی کرد. در این اعلان‌ها اطلاعاتی در باره دست‌نویس‌های ثبت‌نشده خواسته شده بود.

پاسخ‌ها بسیار ناامیدکننده بود [۱...]. اما برای دو سال بعدی طرحی برای در دسترس گذاشتن اطلاعاتی گسترده از فعالیت‌های خود (به وسیله راهنمایی که در World Wild Web آماده‌سازی می‌شود) ارائه خواهیم کرد

20. The Free Library.

۲۱. به هر کجا که بروی آسمان به یک رنگ است.

رسیدن به راهنمایی هر چه صحیح‌تر، کامل‌تر و بنابراین با کاربرد بیشتر برای نوشته‌های هند و اسلام به اتمام رسد. زبان‌های دست‌نویس‌های جنوب آسیا، موجود در آمریکای شمالی، که تاکنون شناخته شده است عبارت است از: عربی، اوستایی، بنگالی، گجراتی، هندی، کاناری، کشمیری، مراطهی، نیالی، اوریای، پالی، پنجابی، فارسی، پراکیت، راجستانی، سانسکریت، سیمهالی، تامیل، تلگو و اردو. فهرست هر یک از این زبان‌ها و زبان‌های دیگری که تاکنون شناسایی نشده است، مستقل خواهد بود. دست‌نویس‌های شامل متونی به چند زبان در فهرست مختص به زبان اصلی آن فهرست می‌شود، اما ارجاع‌های متقابل در فهرست هر یک از دیگر زبان‌ها درج خواهد شد. در دو سال آغازین طرح، فقط دست‌نویس‌های به زبان‌های سانسکریت، هندی، پراکیت، عربی و فارسی مد نظر خواهد بود.

دین. دست‌نویس‌ها در باره یکی از این ادیان است: بودایی، مسیحیت، هندوئیسم، اسلام، جینیسم و زرتشتی. طرح طبقه‌بندی شده‌ای برای هر دین آماده خواهد شد. این طبقه‌بندی برای هندوئیسم و اسلام انجام شده است.

موضوع کلی. طرح طبقه‌بندی برای هر دین بر اساس مواد موضوع کلی هر متن به مقوله‌هایی مختلف تقسیم می‌شود. این مقوله‌ها به ترتیب طبقه‌بندی متون مربوط بر هر دین مرتب خواهد شد.

موضوع‌های فرعی. هر موضوع عمومی به موضوع‌های فرعی و هر یک از آن‌ها خود به موضوع‌های فرعی‌تر تقسیم می‌شود.

متون. متون، ذیل هر واحد کوچک از طبقه‌بندی، به ترتیب الفبایی عنوان آن‌ها، مرتب می‌شود. در این مسأله ارجاع متقابل نیز در نظر گرفته شده است. ترتیب الفبایی در هر مورد بر اساس نظم الفبای زبان آن متن خواهد بود. شروح و تفاسیر بلافاصله پس از متن اصلی ذکر می‌شوند. هر مدخل این اطلاعات را (در صورت دسترسی) دربر دارد: عنوان، مؤلف، تاریخ تألیف، مکان تألیف، ارجاع‌های کتاب‌شناختی، چاپ معیاری از متن، که دست‌نویس با آن مقایسه خواهد شد، و آغاز متن. دست‌نویس‌های دارای بیش از یک متن

(مجموعه‌ها) در پایان فهرست در بخش مجموعه‌ها توصیف خواهد شد، اما ارجاع به هر متن ذیل عنوان هر متن خواهد آمد.

مجموعه و شماره رده‌بندی. پس از مدخل هر متن، دست‌نویسی که دربردارنده آن متن است توصیف خواهد شد. توصیف دست‌نویس‌های هر متن، به ترتیب الفبایی (انگلیسی) نام مجموعه‌ای است که دست‌نویس در آن قرار دارد.^{۳۳} اگر در یک مجموعه چند دست‌نویس از یک متن باشد این امر به ترتیب شماره رده‌بندی (یا شماره قفسه) خواهد بود.

توصیف دست‌نویس‌ها. این اطلاعات، در توصیف هر دست‌نویس درج خواهد شد:

۱. نام مجموعه (کتابخانه، موزه، ...).
۲. شماره رده‌بندی (قفسه) در مجموعه.
۳. شمار برگ‌ها، در صورتی که با شماره گذاری کاتب متفاوت باشد.
۴. شماره گذاری برگ‌ها توسط کاتب.
۵. شمار سطرها در هر صفحه یا ستون.
۶. اندازه برگ‌ها به سانتی متر، طول پیش از عرض ذکر می‌شود. اگر اندازه برگ‌های دست‌نویس متفاوت باشد، جملگی باید قید گردد.
۷. ماده‌ای که دست‌نویس بر روی آن نوشته شده است، در صورتی که کاغذ نباشد.
۸. وضعیت فیزیکی (همچون پارگی یا هر آسیب دیگر).
۹. صحافی.
۱۰. خط.
۱۱. شکل و قطع دست‌نویس.
۱۲. شرح، حواشی بین سطور، و یا یادداشت‌های حاشیه‌ای.
۱۳. نقص دست‌نویس.
۱۴. ذکر جاهایی که خط کاتب تغییر کرده است (برگ و سطر و پایان و آغاز متن کاتب جدید).
۱۵. اطلاعات مربوط به کاتب یا کاتبان، محل و تاریخ کتابت، و کسی که دست‌نویس برای او کتابت شده است.
۱۶. اطلاعات مربوط به مالکان قبلی.
۱۷. کتاب‌شناسی.
۱۸. در صورتی که دست‌نویس ناقص باشد، برگ‌گی که

۳۳. چه بهتر می‌بود که مجریان طرح در این جا، نظم تاریخی را ملاک قرار می‌دادند، یعنی دست‌نویس‌های هر متن را به ترتیب تاریخ کتابت مرتب می‌کردند و نه نام کتابخانه و ...

کتاب راهنمایی درباره مسائل نسخه‌شناسی تهیه خواهد شد. برای دست‌نویس‌های شمال هند، این راهنما شامل این اطلاعات می‌شود: موادی که دست‌نویس‌ها بر آن نوشته شده‌اند (همچون برگ نخل، پوست درخت‌قان، پوست درخت، کاغذ بومی و ابزارهای کاغذسازی) آماده‌سازی برگ‌ها و اندازه آن‌ها؛ قلم (برای برگ نخل) و ابزار نگارش؛ مرکب بودری و خشک؛ انواع مسطرها و خط‌کش‌ها؛ رنگ کردن کاغذ و مرکب؛ صورت‌های مختلف آرایش صفحه و مقصود از آن؛ «منگله»^۳؛ آغاز؛ انجام؛ مابعد انجام؛ یادداشت‌های مالکیت؛ شروع حواشی بین سطری و حواشی در کناره‌ها؛ نمایه‌ها؛ آرایش و تذهیب؛ و صحافی. برای دست‌نویس‌های عربی و فارسی راهنمایی شامل این اطلاعات تهیه می‌شود: نوع کاغذ؛ اندازه و قطع؛ انواع قلم؛ رنگ آمیزی کاغذ و مرکب؛ کاربرد برگ طلائی؛ صورت‌های مختلف آرایش صفحه و کاربردهای آن؛ بسمله؛ مقدمه؛ جدول مندرجات؛ آغاز؛ انجام؛ انجامه؛ یادداشت‌های مالکیت؛ تأییدهای خوانندگان؛ شروع، یادداشت‌ها و ترجمه‌های بین سطری، و یادداشت‌های در کناره‌ها؛ آرایش و تذهیب؛ و صحافی.

۷. آموزش مسئولان جمع‌آوری اطلاعات

۷-۱. آموزش دانشجویان در استفاده از دست‌نویس‌ها برای رسیدن به سطحی مطلوب از کمال در فهرست، فارغ‌التحصیلان و دانشجویان عالی که قرار است به گروه فهرست‌نگاران بپیوندند زیر نظر مشاوران ACSAM آموزش می‌بینند. این آموزش شامل مواد خط‌شناسی کهن و نسخه‌شناسی - که در بخش پیش توضیح دادیم - می‌شود، که مواد آن را اعضای ACSAM به صورت آموزشی درآورده‌اند. همچنین دانشجویان فرصت دارند تا مهارت‌های خود را در توصیف دست‌نویس‌ها، همراه با مسئولان خود آزمایش کنند و آن را پرورش دهند. هماهنگی و صحت کار این افراد با مراجعه مکرر اعضای ACSAM به سایت‌هایی که دانشجویان در آن‌ها کار می‌کنند، کنترل می‌شود.

۷-۲. کارگاه آموزشی تابستان

کارگاه‌های آموزشی کوتاه‌مدت پانزده‌روزه، (برای دو تا ده دانشجو) در آغاز ژوئن هر سال تشکیل می‌شود. هر

افتادگی در آن شروع می‌شود، آخرین کلمات قبل و بعد از افتادگی، و جای آن (صفحه و سطر) در یک چاپ معیار نشان داده می‌شود. برگ‌گی که متن مجدداً در آن آغاز می‌شود، کلمات نخستین قبل و بعد از افتادگی و جای آن در یک چاپ معیار ذکر خواهد شد.

۱۹. آوانویسی انجام دست‌نویس که در آن نام مؤلف و عنوان آمده است.

۲۰. آوانویسی انجامه که در آن اطلاعاتی مربوط به کاتب، تاریخ و محل کتابت آمده است.

۲۱. آوانویسی یادداشت‌های تملک، سماع و غیره.

۲۲. برافزوده‌های قابل توجه که کاتب یا دیگران در صفحات سفید و یا جاهای دیگر نگاشته‌اند.

۲۳. برگ‌های شامل تصاویر، همراه با اطلاعاتی عمومی درباره هر یک از آن‌ها.

تمامی نقل قول‌ها از دست‌نویس، تا آن‌جا که ممکن است، باید عین رسم‌الخط و املاء کاتب باشد.

۶-۳. تهیه مواد آموزشی

راهنمای آموزشی مربوط به شناخت خطوط کهن Palacography و راهنمای مربوط به نسخه‌شناسی، هر دو برای یاری رساندن به دانشجویان، هم برای آموزش و هم برای پیشبرد وظیفه آن‌ها، طراحی شده است. این راهنماها را اعضای ACSAM با مشورت اداره فنی آماده می‌کنند. شناخت خطوط کهن. مواد آموزشی که تاکنون آماده شده، و مربوط به دو سال آغازین طرح است، این‌هاست: مواد مربوط به خط‌های مربوط به شمال هند از قبیل بنگالی، نیالی و شاروا و هم چنین مواد آموزشی عربی/فارسی (شامل کوفی، نسخ، تعلیق، نستعلیق و شکسته). مواد مربوط به هر زبان شامل نمونه‌های تاریخ‌دار و محل‌دار همراه با حرف‌نویسی آن‌ها می‌شود، که به صورت فتوکپی از برگ‌های دست‌نویس‌ها و حرف‌نویسی اطلاعات مربوط به آن‌ها در اختیار قرار می‌گیرد. همچنین مجموعه‌ای از الفباهای برگرفته از مثال‌ها که نشانگر هر دو صورت مجزاً و ترکیبی خطوط است، تهیه و همراه نمونه‌ها و حرف‌نویسی‌ها صحافی می‌شود. مواد مربوط به زبان‌های عربی/فارسی نمونه‌هایی از خوش‌نویسی را نیز دربر می‌گیرد.

نسخه‌شناسی. همچنین برای دست‌نویس‌های هر زبان

۳. Mangala، اصطلاحی مربوط به کتاب‌سازی در دست‌نویس‌های هندی.

کارگاه آموزشی را چند تن از اعضای ACSAM تدریس می‌کنند. هر کارگاه در مراکز مختلفی برگزار می‌شود. ما اولین کارگاه را در ژوئن ۱۹۹۸م. در دانشگاه کلمبیا برگزار کردیم. علاوه بر موادی که در راهنماهای آموزشی تهیه می‌شود، دانشجویان، همان‌طور که پیش‌تر گفتیم، از

کتابخانه‌هایی که در آن شهر کارگاه آموزشی برگزار می‌شود، دست‌نویس‌هایی را انتخاب می‌کنند و با آن تمرین می‌کنند. فایدهٔ دیگر این کار در این است که دانشجویان دست‌نویس‌های نیازمند به ترمیم و حفظ و نگاهداری را شناسایی می‌کنند.

اطلاعاتی که در فهرست توصیفی دست‌نویس‌های اسلامی ثبت می‌شود:

۱. کتابخانه.
۲. شماره رده‌بندی (Shelf-mark).
۳. شمارهٔ دست‌نویس در فهرست‌های قبلی.
۴. زبان و خط.
۵. عنوان دست‌نویس و محلی که عنوان آن ذکر شده است.
۶. مؤلف دست‌نویس و محلی که نام مؤلف ذکر شده است.
۷. آغاز هر متن پس از بسمله (حداقل ۱۰ کلمه).
۸. انجام (در صورتی که آغاز افتاده باشد).
۹. مندرجات دست‌نویس‌های ناشناخته یا ناقص.
۱۰. شمار جلد‌ها در صورتی که دست‌نویس بخشی از یک مجموعه باشد.
۱۱. نظام برگ‌شماری یا شماره‌گذاری صفحات.
۱۲. ابعاد صفحه و متن مکتوب به سانتی‌متر.
۱۳. شمار سطور در صفحه.
۱۴. افتادگی، با ذکر پنج کلمهٔ پایانی و پنج کلمهٔ آغازین قبل و بعد از افتادگی.
۱۵. امضا و یارکابه.
۱۶. مواد نوشتاری؛ کاغذ.
۱۷. تذهیب و تصویر و ذکر جای آن‌ها.
۱۸. صحافی.
۱۹. انجامه.
۲۰. ذکر زمان و مکان تألیف.
۲۱. ذکر زمان و مکان استنساخ و نام (های) کاتب یا کاتبان (در صورتی که دست‌نویس به چند خط باشد، مکان آغاز و پایان هر خط ذکر می‌شود) کسی که دست‌نویس برای او نگاشته شده است.
۲۲. مواد انتقادی، شامل یادداشت‌های حاشیه‌ای، اجازهٔ استنساخ و سماع و غیره.
۲۳. یادداشت‌های مالکان قبلی.
۲۴. وضعیت نگاهداری.
۲۵. ملاحظات دیگر.